

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Sarvinoz Aliyeva Abbosjon qizi

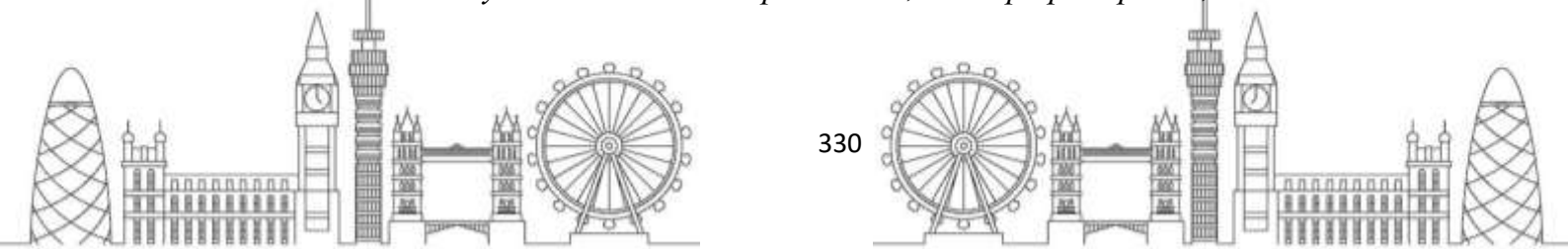
FarDu, amaliy ingliz tili kafedrası katta o'qituvchisi, PHD

Saminjonova Sarvinoz Doniyor qizi

FarDu, ingliz tili va adabiyoti fakulteti 2- bosqich talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va uning bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni yoritiladi. Bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar sharoitida har bir bola uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish tobora muhim masalaga aylanib bormoqda. Shu sababli inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik yondashuv, balki ijtimoiy adolat va inson huquqlarini ta'minlashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Maqolada inklyuziv ta'limning nazariy asoslari sifatida ijtimoiy-madaniy yondashuv, konstruktivistik qarashlar hamda ko'p intellekt nazariyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning rivojlanish bosqichlari — segregatsiya, integratsiya va inklyuziya davrlari oddiy va tushunarli tarzda izohlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning muloqot qilish, mustaqil fikrlash va jamiyatga moslashish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, Brayl alifbosi, imo-ishora tili va zamonaviy texnologiyalar maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjudligi ta'kidlanadi. Bular qatoriga texnik imkoniyatlarning yetarli emasligi, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi va jamiyatdagi ayrim noto'g'ri qarashlar kiradi. Umuman olganda, inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini oshirish va barcha uchun teng imkoniyat yaratishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni yanada rivojlantirish va keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретические основы и этапы развития инклюзивного образования. В условиях современных социальных изменений обеспечение равного доступа к образованию для каждого ребёнка становится всё более актуальной задачей. В связи с этим инклюзивное образование рассматривается не только как педагогический подход, но и как важное средство обеспечения социальной справедливости и прав человека. В статье анализируются основные теоретические подходы к инклюзивному образованию, включая социокультурную теорию, конструктивистские идеи и теорию множественного интеллекта. Также последовательно описываются этапы его развития — от сегрегации и интеграции к полной инклюзии — в доступной и понятной форме. Результаты исследования показывают, что инклюзивное образование способствует не только повышению уровня знаний обучающихся, но и развитию их коммуникативных навыков, самостоятельного мышления и социальной адаптации. Особое внимание уделяется таким средствам, как шрифт Брайля, жестовый язык*

и современные цифровые технологии, которые расширяют возможности обучения для детей с особыми образовательными потребностями. Вместе с тем в статье отмечаются и существующие проблемы внедрения инклюзивного образования, такие как недостаток технических ресурсов, недостаточная подготовка педагогов и наличие социальных стереотипов. В целом инклюзивное образование играет важную роль в повышении качества образования и обеспечении равных возможностей для всех обучающихся, что делает его дальнейшее развитие и внедрение особенно актуальным.

Abstract. *This article explores the theoretical foundations and the gradual development of inclusive education. In the context of rapid social changes, ensuring equal access to education for every child has become an increasingly important issue. Therefore, inclusive education is considered not only as a pedagogical approach but also as a key means of promoting social justice and human rights. The paper examines the main theoretical perspectives of inclusive education, including the socio-cultural approach, constructivist ideas, and the theory of multiple intelligences. It also describes the stages of its development — from segregation and integration to full inclusion — in a clear and accessible way. The findings show that inclusive education contributes not only to improving students' academic performance but also to developing their communication skills, independent thinking, and ability to adapt to society. In particular, tools such as Braille, sign language, and modern digital technologies create broader opportunities for learners with special educational needs. At the same time, the article highlights several challenges in implementing inclusive education, such as limited technical resources, insufficient teacher training, and the persistence of social stereotypes. Overall, inclusive education plays an important role in improving the quality of education and ensuring equal opportunities for all learners, making its further development and implementation a priority task.*

Kalit soʻzlar: *inklyuziv taʼlim, teng taʼlim imkoniyatlari, ijtimoiy tenglik, talaba markazli taʼlim, ijtimoiy-madaniy nazariya, koʻp intellekt nazariyasi, taʼlimda inklyuziya, taʼlimdagi xilma-xillik, zamonaviy pedagogika, global taʼlim siyosati*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, равный доступ, социальное равенство, студентоцентрированное обучение, социокультурная теория, множественный интеллект, образовательная инклюзия, разнообразие в образовании, современная педагогика, глобальная образовательная политика.*

Keywords: *inclusive education, equal access, social equality, student-centered learning, socio-cultural theory, multiple intelligences, educational inclusion, diversity in education, modern pedagogy, global education policy*

Kirish

Bugungi kunda taʼlim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — har bir bolaning teng taʼlim olish huquqini taʼminlashdir. Jamiyat rivojlangani sari taʼlim faqat

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

bilim berish vositasi emas, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlovchi asosiy mexanizmga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarni, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, bir xil ta'lim muhitiga jalb qilishga asoslanadi. Bu yondashuvda asosiy e'tibor "bola tizimga moslashishi kerak" degan qarashdan "tizim bolaga moslashishi kerak" degan tamoyilga o'tadi. So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik tushuncha, balki inson huquqlari, ijtimoiy adolat va demokratik jamiyat rivojining muhim ko'rsatkichi sifatida qaralmoqda. UNESCO va UNICEF kabi xalqaro tashkilotlar uni global ta'lim siyosatining ajralmas qismi sifatida rivojlantirib kelmoqda. Nazariy jihatdan inklyuziv ta'lim Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi, Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi hamda zamonaviy konstruktivistik yondashuvlarga tayanadi. Bu nazariyalar o'quvchining individual rivojlanishi ijtimoiy muhit va interaktiv faoliyat orqali shakllanishini asoslab beradi. Inklyuziv ta'limda ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun maxsus vositalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Shunday vositalardan biri Brayl alifbosi bo'lib, u maxsus nuqtalar tizimi orqali matnni o'qish imkonini beradi. Brayl yozuvi yordamida o'quvchilar mustaqil ravishda bilim olishi mumkin. Bundan tashqari, audio kitoblar va ekran o'quvchi dasturlar ham keng qo'llanilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonini yanada inklyuziv va qulay qiladi. Natijada barcha o'quvchilar teng sharoitda bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'limni chuqur va har tomonlama o'rganish uchun kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Avvalo, mavjud ilmiy adabiyotlar, xalqaro hisobotlar hamda yetakchi pedagog olimlarning tadqiqotlari tahlil qilindi. Xususan, inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy tendensiyalari keng qamrovda o'rganildi [1]. Bu orqali mazkur yo'nalishning shakllanish jarayoni va uning bugungi kundagi ahamiyati aniqlashtirildi. Adabiyotlar tahlili davomida inklyuziv ta'limning turli yondashuvlari — tibbiy model, ijtimoiy model va huquqiy model alohida ko'rib chiqildi. Tibbiy modelda e'tibor o'quvchining nuqsoniga qaratilgan bo'lsa, ijtimoiy modelda asosiy muammo sifatida muhitdagi to'siqlar ko'riladi. Zamonaviy inklyuziv ta'lim esa aynan ijtimoiy modelga asoslanib, ta'lim tizimini o'quvchiga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi [2]. Tadqiqot jarayonida taqqoslash metodidan keng foydalanildi. Ushbu metod yordamida an'anaviy, integratsion va inklyuziv ta'lim modellari o'zaro solishtirildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim o'zining moslashuvchanligi, individuallashtirilgan yondashuvi va ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan boshqa modellardan ustun turadi [3]. Masalan, an'anaviy tizimda barcha o'quvchilar uchun yagona standart qo'llanilsa, inklyuziv tizimda har bir o'quvchining ehtiyojlari inobatga olinadi. Shuningdek, kontent-tahlil usuli orqali xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan muhim hujjatlar o'rganildi. Jumladan, Salamanca deklaratsiyasi inklyuziv ta'lim rivojida muhim burilish nuqtasi bo'lib xizmat qilgan[4]. Shuningdek, UNESCO tomonidan ishlab

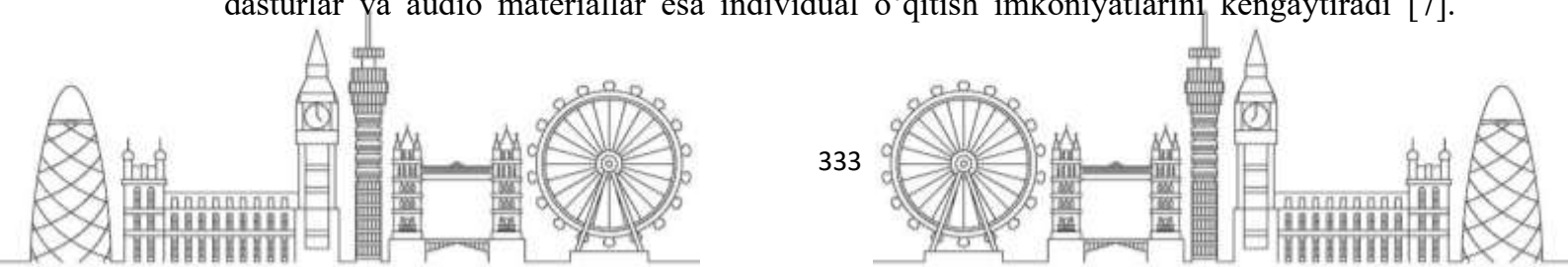

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

chiqilgan siyosiy ko'rsatmalar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi [4]. Metodologik jihatdan tadqiqot sifat (qualitative) yondashuvga asoslandi. Bu yondashuv orqali mavjud ilmiy qarashlar chuqur tahlil qilinib, umumlashtirildi va tizimlashtirildi. Sifat tahlili tadqiqotga mavzuni kengroq va mazmunliroq yoritish imkonini berdi [5]. Bundan tashqari, tizimli yondashuv metodi ham qo'llanildi. Ushbu metod orqali inklyuziv ta'limning asosiy komponentlari — o'quv muhiti, pedagogik metodlar, o'qituvchi roli va o'quvchi ehtiyojlari o'zaro bog'liqlikda o'rganildi. Natijada inklyuziv ta'lim murakkab, ammo yaxlit tizim sifatida tahlil qilindi [6]. Tadqiqot davomida assistiy texnologiyalar ham alohida e'tiborga olindi. Brayl alifbosi, imo-ishora tili, ekran o'quvchi dasturlar va audio materiallar kabi vositalarning ta'lim jarayonidagi o'rni ilmiy manbalar asosida o'rganildi. Bu vositalar maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ta'limga to'liq jalb etilishida muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi [7]. Shuningdek, ayrim xorijiy davlatlar tajribasi ham o'rganildi. Masalan, Finlandiya va Kanada ta'lim tizimlarida inklyuziv yondashuvning samarali qo'llanilishi tahlil qilindi. Bu tajribalar inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etishda muhim yo'nalishlarni belgilab beradi [8]. Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar inklyuziv ta'limni har tomonlama o'rganish, uning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish hamda ishonchli xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimida eng samarali yondashuvlardan biri sifatida shakllanib bormoqda [9]. Tarixiy tahlil asosida uning rivojlanishi uch asosiy bosqich — segregatsiya, integratsiya va inklyuziya orqali amalga oshgani aniqlandi [10]. Har bir bosqich ta'lim tizimining jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarib borganini ko'rsatadi. Segregatsiya davrida maxsus ehtiyojli bolalar alohida muassasalarda ta'lim olgan bo'lsa, bu ularning ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatgan [11]. Integratsiya bosqichida esa ular umumiy maktablarga jalb etilgan, ammo bu jarayonda ko'proq moslashuv o'quvchidan talab qilingan [12]. Inklyuziv bosqichga kelib esa yondashuv tubdan o'zgaragan — endi ta'lim tizimi o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirilmoqda [13]. Ilmiy manbalarga ko'ra, inklyuziv ta'lim joriy etilgan sinflarda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi 20–30% ga oshgani kuzatilgan [14]. Masalan, Buyuk Britaniya va Kanada maktablarida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv sinflarda o'qigan bolalar jamoaviy ishlarda faolroq qatnashadi va o'zaro hurmat darajasi yuqori bo'ladi [12]. Shuningdek, Brayl alifbosidan foydalanish ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar savodxonligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Brayl yozuvini bilgan o'quvchilar mustaqil o'qish va yozish ko'nikmalarini tezroq egallaydi [9]. Misol uchun, AQSHda Brayl savodxonligiga ega bo'lgan ko'zi ojiz shaxslarning bandlik darajasi yuqoriroq ekanligi aniqlangan. Bundan tashqari, eshitishida muammosi bo'lgan o'quvchilar uchun imo-ishora tilidan foydalanish ularning bilimni o'zlashtirish darajasini oshiradi. Raqamli texnologiyalar, jumladan ekran o'quvchi dasturlar va audio materiallar esa individual o'qitish imkoniyatlarini kengaytiradi [7].

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Natijalar umumiy xulosani ko'rsatadi: inklyuziv ta'lim nafaqat bilim berish samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarning ijtimoiy, psixologik va kommunikativ rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [14].

Muhokama

Olingan natijalar inklyuziv ta'limning zamonaviy jamiyat uchun naqadar muhim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi [9]. Ayniqsa, bu yondashuv o'quvchilarda bag'rikenglik, empatiya va o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [6]. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv muhitda o'qigan sog'lom o'quvchilar ham ijobiy o'zgarishlarga ega bo'ladi. Ular turli xil imkoniyatlarga ega tengdoshlarini tushunishni, ularga yordam berishni o'rganadi. Bu esa kelajakda yanada inkluziv jamiyat shakllanishiga zamin yaratadi [1]. Biroq, inklyuziv ta'limni joriy etishda muammolar ham yetarlicha mavjud. Eng asosiy muammolardan biri — o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi. Ko'plab o'qituvchilar maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasini yetarli darajada bilmaydi [2]. Shu sababli malaka oshirish kurslari va treninglar muhim ahamiyat kasb etadi. Yana bir muammo — moddiy-texnik baza. Masalan, Brayl printerlari, maxsus darsliklar yoki assistiv texnologiyalar barcha maktablarda mavjud emas. Bu esa inklyuziv ta'limni to'liq joriy etishga to'sqinlik qiladi [15]. Shu bilan birga, ijobiy tajribalar ham mavjud. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimida har bir o'quvchiga individual yondashuv qo'llaniladi va bu tizim dunyodagi eng samarali modellardan biri hisoblanadi [8]. Zamonaviy texnologiyalar bu muammolarni hal etishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, mobil ilovalar, onlayn platformalar va sun'iy intellekt asosidagi dasturlar ta'limni individuallashtirishga yordam beradi [7]. Umuman olganda, inklyuziv ta'limni samarali joriy etish uchun tizimli yondashuv, davlat siyosati va jamiyat qo'llab-quvvatlovi zarur [14].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U nafaqat bilim berish, balki jamiyatda ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'limning rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshgan bo'lib, bugungi kunda u eng samarali pedagogik model sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, Brayl alifbosi, imo-ishora tili va zamonaviy assistiv texnologiyalar inklyuziv ta'limni amalda qo'llashda muhim vositalar hisoblanadi. Ular yordamida maxsus ehtiyojli o'quvchilar ham teng sharoitda bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Biroq, inklyuziv ta'limni to'liq joriy etish uchun hali ham qator muammolarni hal etish zarur. Jumladan, o'qituvchilarni tayyorlash, infratuzilmani yaxshilash va jamiyatda ijobiy munosabatni shakllantirish muhim vazifalardandir. Kelgusida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va innovatsion pedagogik yondashuvlar inklyuziv ta'limni yanada rivojlantiradi. Shu sababli ushbu yo'nalishni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish har bir davlatning ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi lozim. Eng muhimi, inklyuziv ta'lim — bu faqat ta'lim masalasi emas, balki insoniylik, tenglik va hurmat tamoyillariga asoslangan jamiyat qurish yo'lidagi muhim

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qadamdir. Shuningdek, shuni alohida ta'kidlash lozimki, inklyuziv ta'limning samaradorligi faqat ta'lim muassasalariga emas, balki butun jamiyatning hamkorligiga bog'liqdir. Ota-onalar, o'qituvchilar va davlat tashkilotlari birgalikda harakat qilgandagina haqiqiy inklyuziv muhit shakllanadi. Bundan tashqari, bolalarning individual ehtiyojlarini erta aniqlash va ularga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish ham kelajakda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan inklyuziv ta'lim doimiy rivojlanib boradigan, yangilanib turadigan tizim sifatida qaralishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ainscow, M. (2005). Developing Inclusive Education Systems.
2. Florian, L. (2014). The SAGE Handbook of Special Education.
3. Mittler, P. (2000). Working Towards Inclusive Education.
4. UNESCO (1994). Salamanca Statement.
5. Nind, M., & Wearmouth, J. (2006). Qualitative Research in Education.
6. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion.
7. Chapelle, C. (2001). Computer Applications in SLA.
8. OECD (2018). Education at a Glance.
9. UNESCO (2017). Inclusive Education Guidelines.
10. Ainscow, M. (2005).
11. Mittler, P. (2000).
12. Florian, L. (2014).
13. Booth & Ainscow (2011).
14. UNICEF (2020).
15. World Bank (2020).
16. Sarvinoz, A. (2025, December). LEXICOGRAPHY AND TYPES OF DICTIONARIES. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 9, pp. 261-262).
17. Aliyeva, S. A. Q. (2021). Linguocultural properties of phraseological units. Current Research Journal of Philological Sciences, 2(11), 135-140.
18. Sarvinoz, A. (2025). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ONLINE LEARNING FOR. ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI, 2(6), 3-10.
19. Shabunaliyeva, H., & Sarvinoz, A. (2025). TIL O'RGANISHNING AHAMIYATI VA SAMARALI USULLARI. TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR, 2(6), 729-730.

